

Dona i folklore

Quan les dones esdevenen compiladores del patrimoni immaterial

Les dones catalanes procedents fonamentalment del món urbà i filles de la burgesia van tenir accés a l'educació i al món cultural a inicis del segle xx. Aquesta obertura a l'educació va anar acompanyada d'una major participació de les dones en la societat civil: esbarts, centres excursionistes, corals, grups de teatre amateurs, biblioteques parroquials, etc. Aquests centres foren nuclis on era possible traspasar el llindar domèstic i fixar-se en els altres i en la seva cultura. Elles es fixaren sobretot en les dones dels pobles que cuinaven, cosien i un llarg reguitzell de tasques domèstiques i d'altres tasques auxiliars de l'economia de les masies i de les cases de poble. També escoltaven cançons de bressol; goigs, a les ermites; contes i llegendes, a la vora del foc; danses per a les festes majors... Aquelles dones de ciutat aprenien i cantaven, cosien, cuinaven, dibuixaven i prenien notes musicals de tot el que veien i sentien.

Tot això va fer que s'interessessin pel folklore, de manera que van esdevenir

Paraules clau: dona, folklore, patrimoni immaterial

Keywords: women, folklore, intangible heritage

Les dones catalanes procedents fonamentalment del món urbà i filles de la burgesia van tenir accés a l'educació i al món cultural a inicis del segle xx. Aquesta obertura a l'educació va anar acompanyada d'una major participació en la societat civil. Tot això va fer que s'interessessin pel folklore, de manera que van esdevenir folkloristes. I ho foren de veritat perquè, pel fet de tenir accés als estudis superiors i havent desenvolupat una gran sensibilitat estètica i cultural, pogueren entendre el valor del patrimoni immaterial i la necessitat d'estimar-lo, salvaguardar-lo i tractar-lo amb respecte. Diversos factors conflueixen i s'interrelacionen per explicar aquest fet.

folkloristes. I ho foren de veritat, perquè, pel fet de tenir accés als estudis superiors i havent desenvolupat una gran sensibilitat estètica i cultural, pogueren entendre el valor del patrimoni immaterial i la necessitat d'estimar-lo, salvaguardar-lo i tractar-lo amb respecte.

Diversos factors conflueixen i s'interrelacionen per explicar aquest fet.

Les institucions

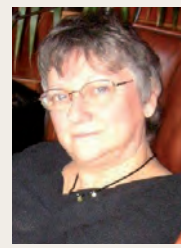
Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona

Fundada l'any 1870 en el si de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País (SEBAP), inicia les activitats el 1822. A l'Escola comença a impartir classes de literatura catalana, i més endavant de geografia, Rossend Serra.

Centre Excursionista de Catalunya

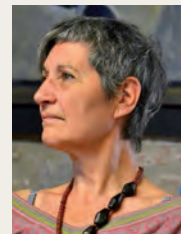
Fruit de la fusió, l'any 1891, de l'Associació Catalana d'Excursions Científiques (1876-1891) i l'Associació d'Excursions Catalana (1878-1891), el CEC neix sense cap dona amb càrrec de responsabilitat, ja que no n'hi havia cap d'associada.

L'any 1904 es crea l'anomenada Secció de Folklore, activa fins al 1940, amb Rossend Serra i Pagès com a president i Aureli Capmany.

Dolors Llopart

Antropòloga i museòloga. Directora del Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars de Barcelona de 1992 a 2000. Autora del llibre *El rebost. Adobs, conserves, confitures i licors* (10 edicions en català i una en castellà entre 1979 i 2014), també ha coordinat diversos volums de l'obra *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular a Catalunya*. Coautora de *La cultura popular a Catalunya. Estudiosos i institucions (1853-1981)* (1982) i coeditora de *La cultura popular a debat* (1985) i (amb Roser Ros) del recull *Dona i folklore* (2013).

Roser Ros

Esriptora i narradora. La seva tesi *Els contes d'animals: el cas del cicle de la guineu i el llop* fou guardonada amb el premi Flos i Calcat 1997. Ha fet reculls

de moixaines, refranys, endevinalles i rondalles. Esriptora i narradora de contes per a infants, obtingué el premi Conca de Cultura de l'any 2010. Fundadora de l'Associació de Narradores i Narradors, de la Tertúlia de Rates i de la *Revista Tantàgora*, de la qual n'és la directora. És presidenta de Tantàgora Serveis Culturals i professora de la URL.

Esbart Català de Dansaires

Fundat l'any 1908 per una colla d'amics entusiastes de la dansa. L'Esbart sembla un món d'homes dirigit per homes. Ara bé, les dones sempre han estat presents a l'Esbart Català de Dansaires, ja que el ball es desenvolupa en gran part per parelles mixtes. Aquí Aureli Capmany troba el camp idoni per conrear les seves idees sobre la dansa

Catalan women mostly drawn from urban areas and the daughters of the bourgeoisie had access to education and culture in the early 20th century. This opening up to education was accompanied by greater participation in civil society. This led them to take an interest in folklore, thus becoming folklorists. Indeed, they were genuine folklorists because having access to higher education and having developed enormous aesthetic and cultural sensibility, they were able to understand the value of intangible heritage and therefore the need to love and protect it and treat it with respect. Several factors come together and intertwine to explain this occurrence.

a Catalunya. Capmany hi treballa entre el 1909 i la seva mort, l'any 1954.

Institut Cultural i Biblioteca Popular per a la Dona

Neix l'any 1909 sota el guiatge de Francesca Bonnemaison. D'ideologia catòlica i potser conservadora ha estat una institució concebuda per les dones, dirigida per dones i adreçada a les dones. L'Institut procura l'educació, l'ensenyament i la formació de la dona oferint-li un pla d'estudis que avui podríem considerar reglat. A més de les assignatures obligatòries, l'Institut programa activitats fora de l'horari laboral. Allà hi conflueixen Rossend Serra i Aureli Capmany, ambdós com a professors.

Els mestres

Rossend Serra i Pagès

Va néixer l'any 1863 al barri de Gràcia de Barcelona i morí a Barcelona el 1929. Autodidacte, amb el temps s'especialitzà en economia mercantil, càlcul, tenidoria de llibres i també en geografia, ja sigui física, econòmica o social. Per ell el folklore era una part imprescindible per conèixer el país, els seus habitants i els seus costums. A més, sabia idiomes i música, i li agradava l'ensenyament. Treballava com a docent a l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona, on entrà en contacte amb grups de dones, joves la majoria, de procedència mitjana i alta, amb cultura, aptituds i voluntat d'ampliar coneixements.

Aureli Capmany i Farrés

Va néixer l'any 1868 a Barcelona i morí també a Barcelona el 1954. Als vint anys començà a estudiar música, cant gregorià, dibuix, teatre, pedagogia, etc., coneixements que es complementaven amb els que li oferien les associacions a les quals es va associar: l'Ateneu Barcelonès, l'Orfeó Català, el Centre Excursionista de Catalunya i d'altres. Capmany va treballar tota la vida en centres educatius, especialment barcelonins, i va desplegar una gran activitat com a conferenciant per tot Catalunya

en tota mena d'entitats i associacions. La mort de Rossend Serra i Pagès li va donar l'oportunitat d'entrar, l'any 1929, com a arxiver a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

Les dones folkloristes

La primera generació

Maria del Pilar Maspons i Labrós (Barcelona, 1841-1907). Cunyada de Francesc Pelai i Briz i germana del folklorista Maspons i Labrós, amb els quals treballà tot especialitzant-se en llegendes i tradicions. Publicà sota el pseudònim de Maria de Bell-lloch. A més de la creació literària, desenvolupà estudis sobre les llegendes: *Llegendes catalanes* (1881), *Costums y tradicions del Vallès* (1883), *Quatre tradicions* (1889), *Altres quatre tradicions del temps de la Reconquesta* (1894), etc.

Narcisa Freixas Cruells (Sabadell, 1859 - Barcelona, 1926). Alumna de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona. Estudià pintura i després música, amb Felip Pedrell i Enric Granados, i es va convertir en pedagoga musical. El 1905 va guanyar un premi a la Festa de la Música Catalana amb un recull de cançons infantils. L'any 1908 fundà l'escola Cultura Musical Popular, on va impartir classes de música, danses i cant. El 1917 va ser reclamada pel Ministeri de Cultura a Madrid per crear una escola similar. Va ser responsable de cors infantils, femenins i diverses escoles de música. Entre els anys 1905 i 1916 publicà reculls de cançons: infantils, amoroses, etc. Com a directora d'un centre de pedagogia musical, va ser la responsable que hi desenvolupessin conferències tant Serra com Pagès: per exemple, la referida a *Les Rondalles*.

Caterina Albert (L'Escal, 1869-1966). Filla d'una família benestant de l'Escal, es convertí en una escriptora reconeguda que publicava amb el pseudònim de Víctor Català. Tingué sempre preferència pel coneixement de costums, festes

i tradicions, unes activitats que també apareixen a les seves obres.

La segona generació

Sara Llorens Carreras (Lobos, Argentina, 1881 - Perpinyà, 1954). Alumna de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona.

Joana Vidal Tarragó (Barcelona, 1882-1957). Va fer reculls de costums i cançons del Vallès.

Adelaida Ferré Gomis (Barcelona, 1881-1955). Alumna de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona. A més d'estudiar magisteri, va seguir estudis a l'Escola Municipal de Música, a l'Escola Superior d'Arts i Indústries i Belles Arts i a l'Institut de les Arts del Llibre.

Maria Baldó de Torres (Altres, Albacete, 1884 - Tolosa de Llenguadoc, 1964). Alumna de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona. Mestra i feminista. Defensora de l'educació a l'aire lliure, amb l'aprofitament del so, l'aire i l'aigua. Defensora de l'estudi i ús dels jocs, les cançons, etc., com a eina immillorable per a l'educació dels infants i el desenvolupament del nen o la nena, teoria desenvolupada també per Aureli Capmany. Publicà diversos articles: «Conveniència d'anotar els jocs, costums y cansonetes infantils per a comprendre be les criatures y procurar un sistema pedagògich popular» (1911) i «El folklore en la escuela» a *Revista de Pedagogia* (1925).

Julita Farners (Barcelona) Una de les tres filles de Sebastià Farners, escriptor, polític, interessat per la taquigrafia i autor d'un extens i important recull de paremiologia, i cunyada d'Aureli Capmany. Autora del text *A l'Esbart Català de Dançaires podria parlarseli de res millor que de dances?*, en el qual va fer un repàs del valor del ball conegut amb el nom de contrapàs.

Palmira Jaquetti (Barcelona, 1895 - els Monjos, 1963). Etnomusicòloga i

professora de música de secundària. Va exercir el seu mestratge a l'Institut de Reus i més tard a l'Institut Montserrat de Barcelona. Entre els anys 1921 i 1940 va recollir cançons populars per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, per al qual va recollir més de 10.000 fitxes sobretot de la Vall d'Aran, Andorra i la Seu d'Urgell.

Mercè Ventosa de Marca Alumna de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona. Autora de la comunicació *Ulisses i Polifem en la rondallística catalana* presentada al I Congrés Excursionista, en la qual es repassen les versions catalanes amb rondalles recollides a Balaguer, Camarasa, Girona i altres indrets.

Maria Patxot Rabell (Barcelona). Alumna de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona. Filla del matrimoni Patxot i Rabell, coneguts mecenes de la cultura popular i impulsors de grans projectes. Relacionada amb Francesca Bonnemaison, exercí el càrrec de sots presidenta de la Secció Permanent de Religió i Culte de l'Institut Cultural i Biblioteca Popular per a la Dona. Sòcia del Centre Excursionista de Catalunya.

Maria Solà Alumna de l'Escola d'Institutrius i de l'Institut Cultural i Biblioteca Popular per a la Dona, on cursà l'assignatura de Geografia amb Serra i Pagès el curs 1914-1915 i en la qual obtingué una qualificació d'Excel·lent i de Matrícula d'Honor. Autora de l'article «La nina» a l'Arxiu de Tradicions Populares.

Adela de Cots de Campos Alumna de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona. Col·laborà en la conferència sobre les cançons populars recollides per Manuel Milà i Fontanals que impartia Manela Fina (1910).

Manela Fina Vergès Alumna de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona. Va impartir una conferència sobre les cançons populars recollides per Manuel Milà i Fontanals (1910).

Gràcia Bassa de Llorens Alumna de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona. Va impartir la conferència sobre Folklore de Llofriu al CEC l'any 1908. Col·laborà a l'Arxiu de Tradicions Populares.

Maria Vila de Massó Alumna de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona. La seva bona veu la va portar a col·laborar amb Adelaida Ferré cantant a la conferència Rondalles cerdanes comentades (1906) i amb Serra i Pagès al Curs de Folklore que aquest impartia, cantant diverses cançons (1908). Col·laborà a l'Arxiu de Tradicions Populares.

Maria Soler Bru de Blasco Component de l'Esbart Català de Dansaires. Hi col·laborà amb reculls, documentacions i reconstruccions de danses catalanes juntament amb Felip Blasco i Aureli Capmany.

Aquestes només són algunes de les dones que van treballar i estudiar la cultura popular, el folklore de Catalunya. D'elles sabem que són autores de publicacions, de conferències, d'articles en nombroses publicacions o en coneixem les seves accions i activitats.

Moltes d'altres compartien amb elles l'esforç i el treball, la passió i la voluntat, de manera directa o indirecta a través dels seus mestres, familiars i companys. La majoria sense producció pròpia signada, moltes amb textos inèdits. Algunes del tot desconegudes fins al moment.

Totes, però, amb una contribució imprescindible per a l'avenç del folklore. La contribució magnífica que van fer les dones al folklore al primer terç del segle xx és poc estudiada i en bona part desconeguda fins ara.

Per concloure hem de dir que la recerca per a nosaltres es va acabar amb el llibre virtual que citem a la bibliografia.

De fet, en el temps transcorregut entre que vam proposar el tema fins avui s'han fet molts nous camins sobretot protagonitzats pels investigadors de l'URV.

De tota manera, queden encara molts camins per recórrer, alguns, relacionats amb l'acanyament. Probablement moltes mestres prengueren molts apunts de temes de folklore per a les seves classes, així com algunes excursionistes, les cantaires d'arreu i un llarg etcètera.

A més, hem de tenir present que l'oralitat és viva i canviant i cada dia, cada instant, genera noves narracions, noves llegendes, noves cançons, etc. que també cal recollir. ■

BIBLIOGRAFIA

■ **Armangué, J.** (2004) «Presentació». A: *Maria de Bell-lloc. Llegendari de Barcelona*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

■ **Garrich, M.** (2005) *L'obra d'Aureli Capmany*. Tarragona: Edicions el Mèdol.

■ **Llopart, D.; Ros, R.** (ed.) (2013) *Dona i folklore*. Barcelona: Tantàgora. (<http://tantagora.net/wp-content/uploads/2014/01/Llibre-Dona-i-folklore.pdf>)

■ **Oriol, C.** (2009) *L'aportació de les dones folkloristes a la Revista Arxiu de Tradicions Populares* [pdf].

■ **Roma, J.** (ed.) (2006) *Sara Llorens. Rondallari de Pineda*. Pineda: Ajuntament de Pineda de Mar.

■ **Soler i Amigó, J.** (2010) *Joana Vidal, folklorista*. Valls: Cossetània.

■ **Subirats, M. A.** (et. al.) (2002) «Palmira Jaquetti». A: *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 21, p. 167-168.

■ **Temporal J.; Villalba, L.** (ed.) (2012) *La recerca folklòrica: persones i institucions*. Alacant: Institut de Cultura Juan Gil-Albert.

■ **Villalba, L.** *Adelaida Ferre i Gomis, folklorista. Edició, catalogació i estudi del seu corpus rondallístic* [tesi inèdita].